

ΝΕΑ

ΖΩΗ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΟΡΓΑΝΟΝ

ΕΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

ΤΟΥ

ΕΤΟΣ Δ'.

ΟΜΩΝΥΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΑΡΙΘ. 46

ΙΟΥΝΙΟΣ 1908

ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

Ἡ Διεύθυνσις τῆς «Νέας Ζωῆς» μοῦ ἐξή-
τησε κριτικὴν μελέτην διὰ τὰ «Γράμματα», Τό-
μος Δεύτερος, τοῦ κ. Κ. Παλαμᾶ. Τὴν γράφω
εὐχαρίστως, καὶ λυποῦμαι μόνον πὺν δὲν θὰ
ἠμπορέσω νὰ ἐκταθῶ ὅσον πρέπει, διότι διὰ νὰ
κρίνῃ κανεὶς τὰ «Γράμματα» τοῦ κ. Παλαμᾶ
πρέπει νὰ γράψῃ τοῦλάχιστον ἄλλας 230 σελίδας,
τόσας δηλαδὴ ὅσας ἀκριβῶς περιλαμβάνει τὸ
βιβλίον του. Κάθε σελίδα τῶν «Γραμμάτων»
τοῦ κ. Παλαμᾶ γεννᾷ καὶ ἓνα ἐρώτημα, πὺν
θέλει τὴν ἀπάντησιν, φέρει εἰς τὸν νοῦν μας
καὶ μίαν ἀπορίαν, πὺν ζητεῖ τὴν λύσιν της. Ὁ
συγγραφεὺς εἶναι, κατὰ τὴν ἰδέαν μου, ἐπανα-
στάτης εἰς τὰς ἰδέας του, ὑπερμέτρως πρωτότυ-
πος εἰς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ πνευματικοῦ κόσμου,
ὑποκειμενικώτατος εἰς ὅλα, καὶ, χαρακωμένος εἰς
τὰ δυσπρόσθητα κάστρα τῆς φαντασίας του,
μάχεται ἡρωϊκῶς, εἶναι ἀλήθεια, διὰ τὸν θρίαμ-
βον τῶν φιλοσοφικῶν καὶ γλωσσικῶν ἰδεῶν

του κατὰ παντὸς νεοέλληνας, πὺν δὲν παραδέχε-
ται τὰς ἀρχάς του. Αἱ ἀρχαὶ τοῦ κ. Παλαμᾶ
συννοψίζονται, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, μὲ δύο λέξεις
εἰς τὸ ἐξῆς σύμβολον τῆς Πίστεως : «Γράφε
ἀποκλειστικῶς διὰ τὸν ἑαυτὸν σου ὅτι θέλεις
καὶ ὅπως θέλεις: ποιήματα, δράματα, φιλοσοφι-
κὰς μελέτας» γράφε τα ὅμως ὅλα κατὰ τὰς γλωσ-
σικὰς θεωρίας τοῦ κ. Ψυχάρη».

Ὁμολογῶ ὅτι, ἐγὼ τοῦλάχιστον, εἰς τὸ σύμ-
βολον τοῦτο ἀδυνατῶ νὰ ὁμολογήσω πίστιν καὶ
ἐπομένως οὔτε τὸν τρόπον τῆς ἀντιλήψεως
παντὸς ζητήματος τοῦ κ. Παλαμᾶ οὔτε τὸν
τρόπον τῆς ἐκφράσεώς του ἠμπορῶ νὰ συμμε-
ρισθῶ. Καὶ πρῶτον θὰ γράψω διὰ τὴν
γλῶσσαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐξωτερικεύει τὰς
ἰδέας του ὁ κ. Παλαμᾶς. Ἡ γλῶσσα αὕτη δὲν
εἶναι γλῶσσα, πὺν ὁμιλεῖ ὁ ἑλληνικὸς λαός.
Οὔτε οἱ τύποι της οὔτε ἡ σύνταξις της εἶναι
τύποι καὶ σύνταξις τῆς δημοτικῆς μας γλώσσης.

Σᾶς φέρω μερικά παραδείγματα συντάξεως πρώτα: «'Απὸ τέτοιες ἰδέες κρατούμενοι...» (σελὶς 7) «παίζόμενο» (209). Ὁ λαός μας δὲν μεταχειρίζεται συνήθως παθητικὰς μετοχὰς ἐνεστώτος. Ἐπίσης σελὶς 9: «Ἐνας Νορβηγὸς ἀπόκοτος κριτικὸς, ὁ Ὄλα Χανσὸν, ἀπὸ τὴν ἀφορμὴ τῆς νέας ποιητικῆς ζωῆς τῆς Γερμανίας, ὄχι τοῦ λόγου, μὰ τοῦ χρωστήρα τεχνίτη ἀνέβασε στὴν κορυφὴ τῆς ζωῆς αὐτῆς». Ἐτεῖ δὲν ἐκφράζεται ὁ ἑλληνικὸς λαός, ἡ δὲ σύνταξις τῆς ἀνωτέρω φράσεως εἶναι καθαρὸς γερμανισμὸς, διότι κυρίως οἱ Γερμανοὶ θέτουν τὸ ρῆμα εἰς τὸ τέλος τῆς προτάσεως κατὰ γενικοὺς καὶ ὠρισμένους κανόνας. Ἀλλὰ τέτοιους γερμανισμοὺς ἔχει πολλοὺς ὁ κ. Παλαμᾶς. Εἰς τὴν σελίδα 14 γράφει: «Ὅμως ὁ μεγάλος ποιητὴς τῆς Ἰταλίας κ' ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ μεγάλους τοῦ αἰῶνα, ὁ Λεοπάρδης εἶναι.» Ἐπίσης (σελὶς 130): «'Απὸ τὰ πρῶτα χρόνια μου, μαζὶ μὲ τὴν πρώτη μου ἀγάπῃ, τὸ πρῶτο ἐκστατικὸ ξάφνισμα μοῦ φύσηξε.» Ἐπίσης (σελὶς 110) «... χλαμύδα δὲν ξέρω ἀπὸ πιὸ ἀρχαῖο τάφο, ποὺ θαματοουργὰ εἶχε μέσα του φυλαχτῆ, βγαλμένη». Γενικῶς ὁ τρόπος τῆς ἐκφράσεως τοῦ κ. Παλαμᾶ δὲν ἔχει σπουδαίας ὁμοιότητας μὲ τὴν γλῶσσαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, μὲ τὴν δημοτικὴν. Ἐκφράσεις καθὼς «ὀργοτόμοι τοῦ συμβολισμοῦ» (σελὶς 18), «τὰ κομματιαστὰ ξεφωνητὰ» (σελὶς 32), «νὰ κολυμπήσῃ τὸ νοῦ του» (σελὶς 38), «ἀφαιρεμένη ἰδέα» (σελὶς 42) «ξεφυλισμὸς» (σελὶς 61), «τῆς ἐπιμελημένα μπαλσαμωμένης» (σελὶς 77), «χρειάζεται νὰ τὴν δουλέψουμε τὴν Ἑταιρίαν» (σελὶς 92), «τὰ διανοητικὰ ὅπλα θὰ μᾶς ταμπουρώνουν τὸ νοῦ» «Δούλειψαν (οἱ λογιώτατοι) σπύρτα εὐκολόσβυστα» (σελὶς 115), «χάος κωμικοτραγικὸ» (σελὶς 115) «τὸ πρῶτο ἐκστατικὸ ξάφνισμα» «οἱ μεσημερινοὶ» (μεσημβρινοὶ δηλαδὴ) (σελὶς 145), «συγνεφροσκέπασμα» (σελὶς 160), «ἰδεατὸ μυστήριον» (σελὶς 175), «τὸ ἐγὼ μας... πιὸ τρικυμιστὸ ἀπὸ πέλαγα» (σελὶς 178), «ὁ ποιητὴς... βουτᾷ στυγροὺς βυθοὺς τοῦ εἶναι του» (σελὶς 179). «τὴν παλαικὴ ἀπλότῃ» (σελὶς 182), «ἡ τέχνη τῶν μυθοϊστορικῶν ξαναπαρσιμάτων» (σελὶς 189), καὶ πλεῖστοι τοιαῦται ἐκφράσεις δὲν ἔχουν κανένα λογαριασμὸν, ὑποθέτω, μὲ τὴν γνησίαν δημοτικὴν γλῶσσάν μας. Τοῦλάχιστον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐγεννήθηκα καὶ ἔζησα

πλεῖστα χρόνια καὶ ἐσπούδασα, κανέναν ἄνθρωπον τοῦ λαοῦ δὲν ὠμιλοῦσε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Πῶς λοιπὸν νὰ παραδεχθῶ ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν «Γραμμάτων» τοῦ κ. Παλαμᾶ εἶναι αὕτη ἡ δημοτικὴ μας, ἔστω καὶ καλοπελεκημένη; Ἐγὼ νομίζω ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη εἶναι ἡ σχολαστικὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ἔχουσα τὰ ἴδια ἐλαττώματα τῆς λεγομένης καθαρηνούσης, δηλαδὴ εἶναι γλῶσσα ποὺ δὲν διαβάζεται εὐχαρίστως, διότι εἶναι φκιασιδωμένη. Καμμίαν δὲ ἀπολύτως ὁμοιότητα δὲν ἔχει μὲ τὰ κλέφτικα τραγούδια μας καὶ μὲ τὴν γλῶσσαν τοῦ Σολωμοῦ μας, τοῦ Κορνάρου μας καὶ τοῦ Μηνιάτη μας. Αὐτῶν τῶν ἀθανάτων ψαλτῶν ἡ γλῶσσα μοσχοβολᾷ ὅπως τὰ λούλουδα τῶν κάμπων καὶ τῶν λειβαδιῶν τῆς ἀγαπητῆς πατρίδος μας, εἶναι ἀπλὴ καὶ ἀπέριττη ὅπως τὰ γαληνιαῖα καὶ γαλανώτατα ἀκρογιάλια τῆς Ἑλλόδος μας καὶ εἶναι καθαρώτατη ὅπως ὁ ἀπριλιάτικος οὐρανὸς τῶν μερῶν μας. Δὲν ἔχει τίποτε τὸ υπερβόρειον καὶ τὸ σκοτεινόν. Τρέχει σὰν τὰ χαριτωμένα ρυάκια τῶν νησιῶν μας, καὶ ἡ ἁρμονία τῆς μᾶς μαγεύει ὅπως μᾶς μαγεύουν τὰ περιβόλια τῆς ἀγαπημένης πατρίδος μας. Καὶ ὁ Μηνιάτης φιλοσοφεῖ μὲ τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ καὶ ὁ Σολωμὸς ἐκφράζει θαυμασίας σκέψεις του μὲ δημοτικὰς λέξεις καὶ ὁ Κορνάρος ἔχει ὑποκειμενισμοὺς εἰς τὸν Ἑρωτόκριτόν του, ἀλλὰ ὅλοι μας, καὶ σοφοὶ καὶ ἄσοφοι, καταλαβαίνουμε εὐκολὰ τι θέλουν νὰ εἴπουν καὶ τοὺς θαυμάζουμε καὶ τοὺς ἀγαποῦμε καὶ τοὺς σεβόμεθα διὰ τὰ ὑψηλὰ νοήματα τῶν ἐκφράσεών των, ἴσα-ἴσα διότι εἰς τὰς σκέψεις των τὰς φιλοσοφικὰς δὲν ἔχουν τίποτε τὸ ἐξεζητημένον καὶ τὸ ψευδές, δὲν ζητοῦν νὰ μᾶς ἐκπλήξουν μὲ μεγάλας λέξεις καὶ μὲ τρίσβαθα νοήματα, τὰ ὅποια δῆθεν δὲν ἠμποροῦμε νὰ ἐκτιμήσουμε διότι εἴμεθα πνευματικῶς ἀδύνατοι. Αὐτὰ ἠμπορεῖ νὰ τὰ λέγῃ (ὅπως καὶ τὰ λέγει ὁ κ. Παλαμᾶς) εἰς τὰ «Γράμματά του» καὶ ὁ κ. Ψυχάρης εἰς τὰ «Ρόδα καὶ Μῆλά» του. Ἀλλὰ βέβαια εἶναι ἀνοησία νὰ παραδέχωνται αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ὅτι ἄνδρες τῆς πνευματικῆς ἀξίας ἐνὸς Χατζιδάκι (ὁ ὅποιος θαυμάζει τὴν χάριν τῆς δημοτικῆς γλώσσης) καὶ ἐνὸς Γαβριηλίδου (ὁ ὅποιος γράφει τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ σιχαίνεται τὴν Ψυχαρακίην) δὲν εἶναι εἰς θέσιν

νὰ ἀντιλαμβάνονται τοὺς ἀνεκτιμήτους γλωσσικούς θησαυρούς, πὺν ἐγκλείουν τὰ ἔργα τοῦ κ. Ψυχῆ καὶ τοῦ κ. Πάλλη καὶ τοῦ κ. Παλαμᾶ. Τὰ ἔργα ταῦτα δὲν ἀντιλαμβάνομεθα ἀπλούστατα, διότι εἶναι ἀκατανόητα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ τὸν ἀφύσικον τρόπον τῆς ἐκφράσεώς των. Ἴδου λόγου χάριν μερικαὶ ἐκφράσεις ἐκ τῶν «Γραμμάτων» τοῦ κ. Παλαμᾶ, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐγὼ δὲν βγάζω κανένα νόημα· ὁμολογῶ τὴν ἁμαρτίαν μου καὶ τὴν στενοκεφαλιά μου—ἴσα-ἴσα, ἐπαναλαμβάνω, διότι αἱ ἐκφράσεις αὗται ἀποτυπώνονται μὲ γλῶσσαν, πὺν δὲν εἶναι γλῶσσά μας: Εἰς τὴν σελίδα 31 γράφει ὁ κ. Παλαμᾶς. «Σὰ μιὰ ψυχὴ ὅλη συγκίνηση καὶ ιδέα ὅλη (ἡ ποίησις μᾶς παρουσιάζεται), πὺν ζωηρὰ καὶ ἀνίσως φαίνεται πῶς τὸ λαχταρεῖ, δὲν τῆς εἶναι βολετὸ νὰ μιλήσῃ παρὰ μὲ σύντομα καὶ ἀπτόμα καὶ κομματιαστὰ ξεφωνητά». Ἐπίσης εἰς τὴν σελίδα 33 γράφει: «Ὅμως κ' ἔτσι πὺν τᾶφησα (τὸ ἄρθρο), νομίζω πῶς μπορεῖ νὰ διαβαστῇ, καθὼς διαβάζονται κάποια κομμάτια μιᾶς ἐργασίας πὺν δὲ φάνηκε, γιὰ τὸ στοιχεῖό του, ἴσα-ἴσα, τὸ κομματιαστό». Ἐπίσης εἰς τὴν σελίδα 206 γράφει: «Μιλώντας γιὰ τὸ θέατρο, κι ἂς εἶναι τοῦτο ἰδεατὸ, βοηθῶ τὴ γέννα τοῦ πραγματικοῦ καὶ συντομεύω τὸ χρόνο τοῦ φανερωμοῦ ἐκείνου». Σημειώσατε δὲ ὅτι τοιαῦται φράσεις εὐρίσκονται συχνά, πολὺ συχνά εἰς τὰ «Γράμματα» τοῦ κ. Παλαμᾶ. Καὶ δὲν φθάνει ὅτι εἶναι ἀκατανόητοι αἱ τοιοῦτου εἶδους ἐκφράσεις, ἀλλὰ στεροῦνται καὶ τῆς ἀναγκαίας κυριολεξίας, διὰ τὴν ὁποίαν ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρεται ὁ κ. Παλαμᾶς. Εἰς τὴν σελίδα 61 λόγου χάριν γράφει: «Ἀπὸ τὴν κριτικὴν τοῦ Μᾶξ Νορδᾶου (Ξεφνλισμός (sic) κ.τ.λ.) παίρνοντας κανεὶς τὸ φύσημά του, νὰ σταματήσῃ στὴν κριτικὴ τοῦ Λέσσιγγ». Ἐγὼ ἐγνώριζα ἕως τώρα ὅτι πέρνει κανεὶς τὴν ὀμπρέλλα του, τὸν ναργελέ του, ἢ, τὸ πολὺ-πολὺ, τὰ βρεμένα του, ὅχι ὅμως καὶ τὸ φύσημά του..... Εἰς τὴν αὐτὴν σελίδα μεταφράζει τὰ «Κατὰ συνθήκην ψεύδη» τοῦ Νορδᾶου «τὰ συμφωνημένα ψέμματα», ἐν ᾧ συμφωνημένα ψέμματα εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ θὰ εἴπῃ παζαρεμένα πρῶτον ψέμματα, ψέμματα, διὰ τὰ ὁποῖα συνεννοηθήκαμε πρῶτα μεταξύ μας, ἐκλείσαμε συμφωνίας καὶ

ὑπεχρεωθήκαμε νὰ διατηρήσουμε τὰς συμφωνίας μας, ἐν ᾧ ὁ Μᾶξ Νορδᾶου μὲ τὸν τίτλον τοῦ βιβλίου του δὲν θέλει νὰ ἐκφράσῃ ἀποκλειστικῶς τοιοῦτόν τι. Ἐπίσης εἰς σελίδα 74 γράφει ὁ κ. Παλαμᾶς: «Ἄμεση γνωριμιὰ μὲ τὰ γερμανικὰ γράμματα δὲν ἔχω πλέξει». Λέγει ὁ ἑλληνικὸς λαός: «πλέκω γνωριμιὰ»; Ἐπίσης εἰς σελίδα 189 γράφει: «Ὁ νοῦς πὺν δουλεύει χειροπόδαρα»—ὁ νοῦς δὲν εἶναι χαμάλης γιὰ νὰ δουλεύῃ χειροπόδαρα. Ἐπίσης εἰς σελίδα 211 γράφει: «Ἐνας ἄνθρωπος πὺν μεθ' ἡμᾶς μὲ τὸ δυνατό λικέρι τοῦ ἀτομισμού.» Ἐτσι οὐδέποτε, οὐδέποτε ἐκφράζεται ἡ ψυχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐπίσης εἰς σελίδα 149 γράφει: «χῶμα γιὰ τὴν ὑποκειμενικὴ λυρικὴ ποίησις κατάλληλο δὲν μποροῦσε νὰ δώσῃ ἡ Βυζαντινὴ ἐποχὴ»—«χῶμα γιὰ λυρικὴ ποίησις!» εἶναι ἐκφράσεις αὐτὴ ἑλληνικὴ, κοσμοπολιτικὴ, λογικὴ ἐπὶ τέλους; Ἐπίσης εἰς σελίδα 152 γράφει: «Οἱ σύγχρονοί του καὶ οἱ ὑστεροί του». Μὲ τὸ «ὑστεροί» ὁ κ. Παλαμᾶς θέλει νὰ εἴπῃ «οἱ μεταγενέστεροι», ἀλλὰ «ὑστεροῦς» λέγων ὁ ἑλλήν. λαὸς ἐννοεῖ τοὺς τελευταίους ὄλων, ὅπως «Τὸ στερνὸ μου τραγοῦδι σοῦ στέλνω» κτλ. «Νὰ δοῦμε τὰ στερνὰ του» «Κακὰ στερνὰ θάχῃ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος» κτλ. Ἐπίσης εἰς σελίδα 173 γράφει: «Πατώντας (ἢ Ἐπιστήμη) στοὺς νεκροὺς ἀπάνω τῶν ἰδίων της γνωμῶν». Ποιὸς θὰ εἴπῃ ποτέ: «οἱ νεκροὶ τῶν ἰδίων μου γνωμῶν»; Ἡ φράσις οὔτε καλαίσθητη εἶναι οὔτε λογικὴν ἔχει μέσα της. Ἐπίσης εἰς σελίδα 183 γράφει: «Τραγοῦδι πάντα συντροφεμένο ἀπὸ τὴν κιθάρα τῆς..... φύσης!» «Ἡ κιθάρα τῆς φύσης»—τὴ γνησίᾳ ἑλληνικὴν ποίησιν καὶ ἐκφράσεις!

Ἄλλὰ εἰς τὸ «μεταχείρισμα» (ὅπως μεταφράζει τὴν «χρῆσιν» ὁ κ. Παλαμᾶς) τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὁ συγγραφεὺς τῶν Γραμμάτων ἐκτὸς τόσων φράσεων, ὅπως τὰς ἀνωτέρω, πὺν δὲν ἔχρυν καμμίαν σχέσιν μὲ τὸ πνεῦμα τῆς δημοτικῆς μας γλώσσης, σφάλλεται καὶ εἰς τοὺς τύπους τῶν λέξεων ἀκόμη, καὶ παρατηρεῖ κανεὶς τὰ αὐτὰ ὀνόματα πότε κατὰ ἓνα τρόπον, πότε κατὰ ἄλλον ἢ τονιζόμενα ἢ κλινόμενα, ὥστε νὰ μὴ καταλαβαίνουμε ποῖον εἶδους γραμματικὴ κυβερνᾷ τὴν γλῶσσαν τοῦ κ. Παλαμᾶ. Παραδείγματα ὅσα θέλετε. Ἴδου μερικά: τοῦ Ὁμήρου (σελῆς 64, 141, 146), ἀλλὰ τοῦ

Ὅμηρου (σελὶς 139, 160). Ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο νὰ γράφουμε; Ἐπίσης αἰσθαντικῶν (σελὶς 11), ἀλλὰ αἰσταντικῇ (σελὶς 216), αἰσθάνομαι (94), αἰσθάνονται (121), καλαισθητικὸ (171) αἰσθάνεσαι (214) αἰσθηματικώτερος (214), ἀλλὰ ἀστενικώτερος (7) ἀστενικὲς (197) αἰστάνεσαι (222) κ.τ.λ. Ἐπίσης τὸ πρᾶγμα (152), ἀλλὰ τὰ πράγματα (191), τὸ παράδειγμα (103), ἀλλὰ τὸ ξετύλιμα (159), γλύπτῃ (204), λεπτὸ (95), λεπτομέρεια (192), λεπτοκάμωτη (174), ἀνάπτυξι (194), ἀλλὰ λεπτειλίεφτα (213). Ἐπίσης τοῦ Λουκρήτιου (46), ἀλλὰ τοῦ Ἰουλίου (49) τοὺς δάσκαλους, ἀλλὰ τοὺς λογίους (100) τοὺς ὁμότεχνους (29), ἀλλὰ τοὺς ὁμοτέχνους (55) τοῦ Λούθηρου (75), ἀλλὰ τοῦ Σακελλαροπούλου (73), τοῦ Πίνδαρου (63), ἀλλὰ τοῦ Ὀλύμπου (102) τῶν προγόνων (105), ἀλλὰ τῶν πρότυπων (96), τῶν ἐναντίων (116), ἀλλὰ τῶν ἀνάξιων (137) τοῦ ὁσίου (59), ἀλλὰ τῶν ὑπερούσιων (109) καὶ τὰ λοιπὰ καὶ τὰ λοιπὰ. Ἐπιμένω τόσον εἰς τὴν παράθεσιν τῶν γλωσσικῶν αὐτῶν ἀνακολουθιῶν, διότι ὁ κ. Παλαμᾶς εἰς τὰ «Γράμματά του» ἴσα-ἴσα ὑποστηρίζει (καὶ πολὺ ὀρθῶς) ὅτι ὁ συγγραφεὺς πρέπει νὰ κανονίῃ τὴν γλῶσσάν του «μὲ τὸ νῦ καὶ μὲ τὸ σίγμα σὲ κάθε τῆς λεπτομέρειας» καὶ ἐπὶ λέξει προσθέτει (σελὶς 192). «Γιατὶ ἓνας ποιητὴς σὲ ὅλα τῆς πρέπει νὰ τὴν προσέχη τὴ γλῶσσά του καὶ τίποτε νὰ μὴν ἀφίνη νὰ τοῦ ξεφεύγῃ ἀπὸ κείνη, ἴσα μὲ τὸ ἐλάχιστο ψηφίον τῆς». Τὶ νὰ εἰποῦμε λοιπὸν, κ. Παλαμᾶ, διὰ τὰς ἀνωτέρω γλωσσικὰς ἀνακολουθίας σας; Ὅτι δὲν ἐπροσέξατε τὴν γλῶσσάν σας; Τοῦναντίον, τὴν ἐπροσέξατε τόσον, ὥστε ἠθελήσατε νὰ κάμετε νέαν γλῶσσαν μιμούμενος τὸν κ. Ψυχάρην, καὶ, ἐν ᾧ κατηγορεῖτε (σελ. 105-120) τοὺς ἀκολουθοῦντας μίαν μέσσην ὁδὸν ὡς ἀκρίτους, ὡς γράφοντας «μιά γλῶσσα συμβιβαστικὴ κοραϊκῇ», ὡς ἔχοντας *mezza voce*, σεῖς, οἱ Ψυχάρισται, δυστυχῶς εἰς κάθε γραμμὴν ἀνακατεύετε τύπους καὶ συντάξεις ἀρχαίας, μεσαιωνικῆς καὶ νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ νομίζετε (δικαιωμά σας εἶναι ἄλλως) ὅτι γράφετε τὴν καθαρὰν δημοτικὴν γλῶσσαν. Τὰ ἀνωτέρω ὁμῶς παραδείγματα μόνον τοὺς τυφλοὺς δὲν θὰ καταπέισουν ὅτι καὶ σεῖς, οἱ μεγάλοι ἱεροφάνται τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ, σεῖς πρὸ πάντων τὰ κάνετε θάλασσα

καὶ ἐπιφέρετε τὴν μεγαλύτεραν σύγχυσιν εἰς τὸ γλωσσικὸν μας ζήτημα.

Καὶ ταῦτα μὲν γενικῶς ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν «Γραμμάτων» τοῦ κ. Παλαμᾶ, διὰ τὰς ἑλλείψεις τῆς ὁποίας καὶ πολλὰς ἄλλας παρατηρήσεις θὰ ἡμποροῦσα νὰ κάμω, ὅπως λόγον χάριν διὰ τὰς περιττολογίας εἰς τὰς ἐκφράσεις (σελ. 96) «πατροπαράδοτη παράδοση» «ἡ λέξη» «ἡ μὲ τὴ ζωντανή της τὴ ζωὴ» (σελ. 130), «ἀπὸ τὸ μεθύσι τῆς ὑγείας μεθυσμένων» (182), «ἡ ἀληθινώτερη ἀλήθεια» (σελ. 225) κ.τ.λ. καὶ διὰ μερικὰς ἀσυνταξίας ἀκόμη, ὅπως (σελ. 104) «*Ἐνας* ἀπὸ τοὺς λογογράφους μας, ποῦ πρῶτος ἔβαλε σοφὰ καὶ δυνατὰ τὴ βοῦλλα του στὴν ἀτίμητη αὐτὴ ἐργασία, *τὸν* ἄκουσα νὰ λέῃ κτλ.»

Ὡς πρὸς τὰ θέματα δὲ, ποὺ πραγματεύεται εἰς τὰ «Γράμματά του» ὁ κ. Παλαμᾶς, δὲν ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ τοῦ ἀρνηθῇ πολυμάθειαν, εἰλικρινῇ θαυμασμὸν καὶ λατρείαν πρὸς τὰ μεγάλα ἰδεώδη τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ σπουδὴν φλογερὰν νὰ συζητήσῃ, κάθε θέμα, ποὺ τὸν ἐνδιαφέρει. Δυστυχῶς ὁμῶς εἰς τὰς συζητήσεις του αὐτὰς ὁ ἀτομικισμὸς του εἶναι τόσος, ὥστε πολλάκις αἱ σκέψεις του εἶναι παρακινδυνευμέναι, ἂν ὅχι ἐπιτόλαιοι. Δὲν ἐνθυμοῦμαι κανένα συγγραφέα ἀπὸ ὅσους ἐδιάβασα νὰ συνεζήτησε τὰ θέματά του μὲ τόσην δόσιν ὑποκειμενισμοῦ μὲ ὅσην ὁ κ. Παλαμᾶς. Ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τοῦτο νομίζω ὅτι ἐπιστημονικὴν ἀξίαν τὰ «Γράμματα τοῦ κ. Παλαμᾶ δὲν ἔχουν. Διότι ἄνθρωπος ποὺ γράφει, ὅπως ὁ κ. Παλαμᾶς: «Ἐνα παρὰ δὲ δίνω γιὰ τὸν κόσμον» (σελ. 63) καὶ κατόπιν ἔχει τὴν ἀξίωσιν νὰ θεωρηθῶν αἱ γνῶμαί του περὶ ποιήσεως, περὶ γλώσσης, περὶ παιδείας, περὶ δράματος κ.τ.λ. ὡς ἔχουσαι ἐπιστημονικὴν ἀξίαν, ὡς ἀποτέλεσμα δηλαδὴ ἐξαιρετικῆς καὶ βαθείας συγκριτικῆς μελέτης καὶ πείρας τῶν ζητημάτων, ποὺ πραγματεύεται, βεβαίως ἀποδεικνύει ὅτι δὲν κρίνει τὰ πράγματα ὅπως εἶναι ἢ ὅπως ἡμποροῦν νὰ ἦναι, ἀλλ' ὅπως θέλει αὐτὸς νὰ ἦναι. Εἰς τὸ κεφάλαιον λ. χ. «Γιὰ τὸ δράμα, ὅχι γιὰ τὸ θέατρο», ἀναπτύσσει μερικὰς ἰδικὰς του θεωρίας περὶ τοῦ δράματος, ποὺ τόσον ἀντίκειται εἶναι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ δράματος, ὥστε νὰποτελοῦν ὑλικὸν ἀξιόλογον πρὸς συγγραφὴν εὐφρευστάτης κωμωδίας. Ὅλοι γνωρί-

ζουμε ότι ένα δράμα όχι μόνον ἐπὶ σκηνῆς παιζόμενον δὲν χάνει τὴν πραγματικὴν του ἀξίαν, ἀλλ' ἴσα-ἴσα, ἂν εἶναι ἔργον ἀξίας, ἐπὶ σκηνῆς θὰ τὸ δείξῃ καλύτερον. Ὁ «Οἰδίου Τύραννος» λ.χ., ὅταν τὸν διαβάζουμε ἀπλῶς, μᾶς κάμνει βέβαια ἐξαιρετικὴν ἐντύπωσιν, διότι εἶναι μεγαλοφυὲς δράμα· ἀλλὰ πόσον ἡ ἐντύπωσις εἶναι μεγάλυτέρα ὅταν παριστάνεται! Ἄλλως ἓνα δράμα διατὶ γράφεται; Διὰ νὰ παρασταθῇ βεβμία, διὰ νὰ δράσουν τὰ πρόσωπά του, καὶ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου μέχρι σήμερον ὅσα ἀληθινὰ δράματα ἐγράφησαν, ἐγράφησαν διὰ νὰ αναβιβάζωνται ἐπὶ σκηνῆς, ἡ δὲ σκηνὴ εἶναι ἀναπόσπαστον μέρος τοῦ δράματος, εἶναι τὸ δικαστήριον καὶ τὸ κριτήριον τῆς ἀξίας του. Ἐπὶ σκηνῆς θὰ ἰδοῦμε ζωντανὴν τὴν ἐποχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται τὸ δράμα, τὸ ἦθος τῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς, τὴν ἐξωτερικὴν περιβολὴν καὶ τὰ τοιαῦτα ποὺ ἀδύνατον νὰ τὰντιληφθοῦμε καλῶς ὅταν διαβάζουμε ἀπλῶς ἓνα δράμα, διότι τότε δὲν θα ἔχουμε τὸ ἁρμονικὸν σύνολόν του, καὶ ἐν ᾧ ὅταν διαβάζουμε ἓνα δραματικὸν ἔργον θὰ τὸ ἀντιλαμβάνομεθα ἐν μέρει μόνον καὶ ὀπτικῶς, ὅταν θὰ τὸ βλέπουμε ἐπὶ σκηνῆς θὰ τὸ ἀντιλαμβανόμεθα καὶ ὀπτικῶς καὶ ἀκουστικῶς, καὶ ὅλαι ἐν γένει αἱ αἰσθήσεις μας θὰ συνταράσσονται καὶ ἡ ἁρμονικῶς θὰ εὐχαριστούμεθα ἢ θὰ συμπάσχουμε ἢ, ἂν τὸ δράμα εἶναι κακόν, θὰ ἀηδιάζουμε διὰ τὴν ἀτέλειάν του. Ἄλλ' ὁ κ. Παλαμᾶς, ἀντιθέτως πρὸς ὅλον τὸν κόσμον ὅλων τῶν ἐποχῶν, ὑποστηρίζει ὅτι «δράμα ποὺ δὲν ἐντυπώνεται ἀγαθὰ ἀπὸ τὸ διάβασμά του δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀγαθὸ ἔργο, μῆτε ἀπάνω στὴ σκηνὴ καὶ ὅσο θέλει ἄς συγκινεῖ παιζόμενο, κι' ἄς πιτυχαίνει!» Ἄλλ' ἔχει δίκαιον νὰ γράφῃ ταῦτα ὁ κ. Παλαμᾶς, διότι καὶ ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ ὅτι «εἶναι ἀπὸ κείνους ποὺ σπάνια φαίνονται στὸ θέατρο» (σελ. 203). Ἄλλ' ἐν ᾧ σπάνια φαίνεται στὸ θέατρο, ἐν τούτοις γράφει (σελ. 206) ὅτι «πάντα βρίσκεται σὲ κατάστασιν νὰ μιλήσῃ γιὰ τὸ θέατρο οὐσιαστικώτερα κι ἀπὸ πολλοὺς φανατικοὺς ξενύχτιδες θεατροφίλους!» Στοχασθῆτε τὸν Σαιντ-Μπερτὴ ἢ τὸν Σαρσὲ ἢ τὸν Λεμαίτρ ἢ τὸν Μπρισσὸν νὰ γράφουν τὰς θεατρικὰς τῶν ἐπιφυλλίδας χωρὶς νὰ πηγαίνουν εἰς τὸ θέατρον καὶ νὰ τὰς γράφουν εἰς τὴν ἐντέλειαν μὲ τὸ νὰ

διαβάζουν μόνον τὰ δράματα, ποὺ κρίνουν! Ἄλλ' ὁ ἀληθινὸς κριτὴς ἐνὸς ἔργου πρέπει νὰ τὸ κρίνῃ ὑφ' ὅλας τὰς ιδιότητας αὐτοῦ, τὸ δὲ δράμα διὰ νὰ κριθῇ εἰλικρινῶς πρέπει καὶ νὰ διαβασθῇ, ἔστω, ἀλλὰ πρὸ πάντων νὰ παρασταθῇ διὰ νὰ ἰδοῦμε κατὰ πόσον καὶ σκηρικῶς εἶναι ἄμεμπτον καὶ κατὰ πόσον ὁ συγγραφεὺς του κατέταξε ἁρμονικὰ τὸ ὕλικόν, ποὺ ἐξεμεταλλεύθη. Ἐν γένει αἱ κρίσεις τοῦ κ. Παλαμᾶ εἰς τὰ «Γράμματά» του διὰ κάθε θέμα ποὺ πραγματεύεται ἐξαρτῶνται κυρίως ἀπὸ τὴν φαντασίαν του, μὲ τὸν φακὸν τῆς ὁποίας πότε βλέπει τὰ ζητήματα πολὺ μεγαλοποιημένα καὶ πότε πολὺ σκοτεινά. Καὶ δι' αὐτὸ καὶ πολλάκις, ὅπως καὶ εἰς τὴν γλῶσσάν του, περιπίπτει εἰς πολλὰς ἀντιφάσεις καὶ εἰς τὰς σκέψεις του. Εἰς σελίδα λ.χ. 11 γράφει: «Τὸ λυρικὸν δράμα τοῦ Ἀγγλοῦ Σέλλεϋ «Ἑλλάδα», ἄξιο νὰ βαλθῇ παράπλευρα μὲ τοὺς Πέρσες τοῦ Αἰσχύλου», ἐν ᾧ εἰς σελ. 151 γράφει: «Ὅσο γιὰ τὸ χριστιανὸν Αἰσχύλον δὲ θὰ πηγαινα νὰ τονὲ γυρῶσω στὴν Ἀγγλίαν.... θὰ τὸν ἔβρισκα μέσα στὴν καθολικώτατη Ἰσπανίαν». Ἐπίσης εἰς σελ. 43 γράφει: «ὁ ποιητὴς φιλόσοφος εἶναι», ἀλλ' εἰς σελ. 57 γράφει: «Ὁ Daudet καὶ ὁ Βαλαωρίτης... καὶ οἱ δύο τους εἶναι ζωγράφοι λογοτέχνες, ὅχι φιλόσοφοι», ἐν ᾧ τὸν Βαλαωρίτην ὁ κ. Παλαμᾶς τιμᾷ ὡς μεγάλον ποιητήν. Ἄλλως διὰ νὰ πεισθῇ κανεὶς διὰ τὰς ἀνακολουθίας τῶν σκέψεων τοῦ κ. Παλαμᾶ εἰς τὰ «Γράμματά του» δὲν ἔχει καὶ τόσῃν ἀνάγκην νὰ διαβάσῃ ὅλον τὸ βιβλίον του. Τὸ ἐξώφυλλον του τὸν πείθει εὐθὺς ἀμέσως περὶ τούτου, διότι φέρει ρητόν: «Ἐτοιμάζουμε καὶ τὰρθρα μας καθὼς συνθέτουμε τὰ τραγούδια μας». «Μὲ τὸν ἔρωτα καὶ μὲ τὸ μεθύσι» ὅπως γράφει εἰς σελίδα 106. Ἄλλὰ μὲ τὸν ἐνθουσιασμὸν μονάχα, ἔστω καὶ μὲ πολυμάθειαν συνοδευόμενον, αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι δὲν εὐρίσκονται· ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων ψυχραιμία κρίσεως καὶ ὑποταγὴ εἰς αὐτὴν καὶ τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς φαντασίας. Ἡ ἀλήθεια ὁμῶς εἶναι ὅτι τὰ περισσότερα βιβλία τοῦ κ. Παλαμᾶς ἔγραψε διὰ τὴν γλῶσσαν μᾶλλον κατὰ τὰς ψυχρικὰς θεωρίας παρὰ διὰ συζητήσεων ἐπιστημονικῶν τῶν θεμάτων ποὺ πραγματεύεται. Ἄλλως καὶ ὁ ἴδιος τὸ ὁμολογεῖ γράφων (σελ. 206) «ὁ μέγας μας

ὁ ἀγώνας ὁ διανοητικὸς ποὺ βασίλειται στὴν
γλῶσσα ἀπάνου» καὶ εἰς σελίδα 134 «Τὸ Ἄλφα
(στὸν κλάδο τῆς Παιδείας) εἶναι τὸ γλωσσικὸ
μας σύστημα». Τὸ δυστύχημα ὁμως εἶναι ὅτι

καὶ τὸ γλωσσικὸ σύστημα τοῦ κ. Παλαμᾶ, ὅπως
ἀνωτέρω ἐδεῖξαμε, οὔτε εἰς τὸ ἄλφα τῆς εὐθείας
ὁδοῦ εὐρίσκεται, οὔτε ἀρχὴν, οὔτε τέλος ἔχει.

Γ. Α. ΓΚΙΚΑΣ.

ΠΕΙΝΑ - ΚΡΥΟ - ΘΑΝΑΤΟΣ*

Γύρισε ἐδῶ, θνητὲ, μεμιᾶς τὸ μάτι
Νὰ φρίξῃ ὁ λογισμὸς σου
Δὲν εἶνε φαντασία, δὲν εἶνε ἀπάτη
Ὅ,τι θὰ ἰδῇς ἐμπρὸς σου.

Εἶν τῆς ζωῆς τὸ δρᾶμα ποὺ ἡ ψυχὴ σου
Θωρεῖ δίχως λαχτάρα,
Τὸ δρᾶμα ποῦ στὴν ὕστερη στιγμή σου
Θὰ βλέπῃς μὲ τρομάρα.

Λίγο ψωμὶ, καταραμένη πλάσι,
Στὸ γέρο ποῦ πεθαίνει,
Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς τὸν ἔχει πλάσει
Ποῦ σ' ἔχει εὐτυχισμένη.

Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ὅπου σοῦ δίνει
Καὶ πλούτη καὶ παλάτια,
Κ' ἐκεῖνο μοναχὸ στὸ δρόμο ἀφίνει
Γυμνὸ καὶ δίχως μάτια.

Λίγο ψωμὶ ζητεῖς ἔνα κορμέλι
Τὸ σῶμα νὰ σκεπάσῃ,
Πλούτη, τιμὲς ὁ δύστηνος δὲ θέλει,
Δειλὴ καὶ ἄδικη πλάσι.

Στῆς γυναικὸς τοῦ τὸ πλευρὸ γυρμένους
Στοὺς δρόμους παραδέρνει,
Τὸ χέρι τοῦ σ' ἀπλόνει πεινασμένος
Καὶ τὸ κορμὶ τοῦ σέρνει.

Καὶ σὺ, θεριὸ ἀνημέρευτο, κυττάζεις
Μ' ἀδιάφορο τὸ βλέμμα,
Καὶ σὺ δὲν κλαῖς καὶ δὲν ἀνατριχιάζεις
Δίχως καρδιὰ καὶ αἷμα.

Λυσσομαχᾷ τὸ πέλαγο καὶ ἀφρίζει
Τὸ κύμα φουσκωμένο
Καὶ τὸ φτωχὸ καλύβι σιεῖται, τρίζει
Γυρτὸ καὶ γκρεμισμένο.

Χοντροὴ βροχὴ καὶ ἀδιάκοπη ἐκεῖ πέφτει
Μὲ μάνητα μεγάλη,
Κ' ἐκεῖνοι σὲ μιὰν ἄκρη σὰν τὸ κλέφτη
Κρύφτονται ἀγάλι γάλι.

Μὲ κρύο, μὲ πείνα ὁλότρεμοι παλεύουν,
Μ' ἀδάμαστα στοιχεῖα
Ἐνα κορμέλι οἱ δύστυχοι γυρεύουν
Στ' ἀνθρώπινα θηρία.

Θνητὲ, σηκώσου ἀχνὸς καὶ δειλιασμένος
Ἀφ' τὸ θερμὸ κρεβάτι,
Στὸ δρᾶμα ποῦ δὲν εἶσαι μαθημένος
Στρέψε μεμιᾶς τὸ μάτι.

Ἄσε γιὰ μιὰ στιγμή τὴν κομφοδία
Ποῦ τόσο σὲ δοξάζει,
Κι' ἄνοιξ' εὐθὺς στὸν πόνο τὴν καρδιά
Ποῦ τόσο σὲ τρομάζει.

Μαζωμένοι καὶ οἱ δύο τους λαχταροῦνε
Στὸ φτωχικὸ κρεβάτι
Ἀφ' τὴν πείνα, ἀφ' τὸ κρύο δὲν ἠμποροῦνε
Νὰ κλείσουνε τὸ μάτι.

Ἀχ! ἡ φωνὴ δὲ φθάνει στὰ παλάτια
Ποῦ βγαίνει ἀφ' τὸ καλύβι
Κι' ἂν δὲν περνᾷ τὰ τόσα σκαλοπάτια,
Φθάνουν φωνιὰ, μολύβι.

(*) Ἐναν ἀντρόγονο ποῦ στὸν τόπον μου πέθανε ἀπὸ
τὴν πείνα καὶ τὸ κρύο.